

УДК 322.3

В. В. Бадзян,
здобувач, Інститут агроекології і природокористування НААН України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

V. Badzyan,
Researcher Institute of Agroecology and Nature NAAS of Ukraine, Kyiv

THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL FRAMEWORK OF SUSTAINABLE USE OF FORESTRY LAND

Проаналізовано сучасний стан лісогосподарських земель. Встановлено, що деградаційні процеси спонукають до нарощування обсягів лісорозведення та збільшення площ заліснення малопродуктивних земель. Висвітлено ключові аспекти організаційно-правового забезпечення збалансованого використання лісогосподарських земель: інвентаризації земель, забезпечення якості земель завдяки розвитку відповідної системи охорони та відтворення земель, дотримання відповідних вимог нормування, стандартизації та паспортизації. Визначено стратегічні цілі збалансованого використання лісогосподарських земель Житомирської області.

Current state of forestry land has been analyzed. It has also been discovered that degradation processes encourage the increasing of afforestation and expansion of reforestation areas of unproductive lands. Key aspects of organizational and legal framework of sustainable use of forestry land have been revealed: land inventory, providing the quality of land through the development of appropriate system of land protection and reproduction, compliance with the relevant requirements of the regulation, standardization and certification. Strategic goals of sustainable use of forestry land in Zhytomyr region have been determined.

Ключові слова: лісогосподарські землі, інвентаризація земель, якість земель, нормування, стандартизації та паспортизація земель.

Key words: forestry land, inventory of land, quality of land, normalization, standardization and certification.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нераціональне лісогосподарське користування призводить не лише до зменшення площ лісових земельних ділянок, але й до зміни

структури ґрунтів, їх переуцільнення, водонепроникності, аераційної здатності тощо. Все це веде до відповідних негативних екологічних наслідків, насамперед, для якості земель.

Для досягнення збалансованого поєднання лісогосподарської діяльності із наявними лісовими ресурсами необхідно створити такі земельні відносини в лісовому господарстві, які б сприяли формуванню організаційно-екологічних засад щодо стимулювання суб'єктів даних відносин до збалансованого лісогосподарського землекористування в існуючих правових межах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розробці наукової проблематики, пов'язаної з раціональним використанням, охороною, відтворенням земле- та лісоресурсного потенціалів в останні роки приділяється значна увага. Вагомим внеском у їх вирішення стали наукові напрацювання вітчизняних науковців з питань економіки землекористування — В.М. Будзяка, Н. Гавриша, Р.М. Панаса, А.М. Третьяка, М.А. Хвесика тощо; з питань економіки лісокористування: С.А. Генсірука, О.А. Голуба, Н.М. Василика, О.І. Дребот, Я.В. Ковалю, П.І. Лакиди, І.М. Лицура, Е.В. Мішеніна, В.І. Пили, І.М. Синякевича, Ю.Ю. Туниці, О.М. Шубали; з правових аспектів земле- та лісокористування: А.М. Мірошниченка, Л.В. Мендика, О.В. Степської та багатьох інших. Проте проблеми збалансованого використання лісогосподарських земель, з точки зору організаційно-правового забезпечення, залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження організаційно-екологічного забезпечення збалансованого використання лісогосподарських земель в розрізі: інвентаризації земель, охорони та відтворення земель, дотримання вимог нормування, стандартизації та паспортизації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Велика роль у збалансованому використанні лісогосподарських земель належить організаційно-екологічному забезпеченню, яке спрямоване на зменшення площ деградованих, малопродуктивних лісогосподарських земель та земель виведених із використання в сільсько-му господарстві і промисловості тощо.

Організаційно-екологічне забезпечення збалансованого використання лісогосподарських земель передбачає запровадження оптимальних пропорцій між виробничою та природоохоронною сферами. Здійснити це можна через встановлення балансу між всіма галузя-

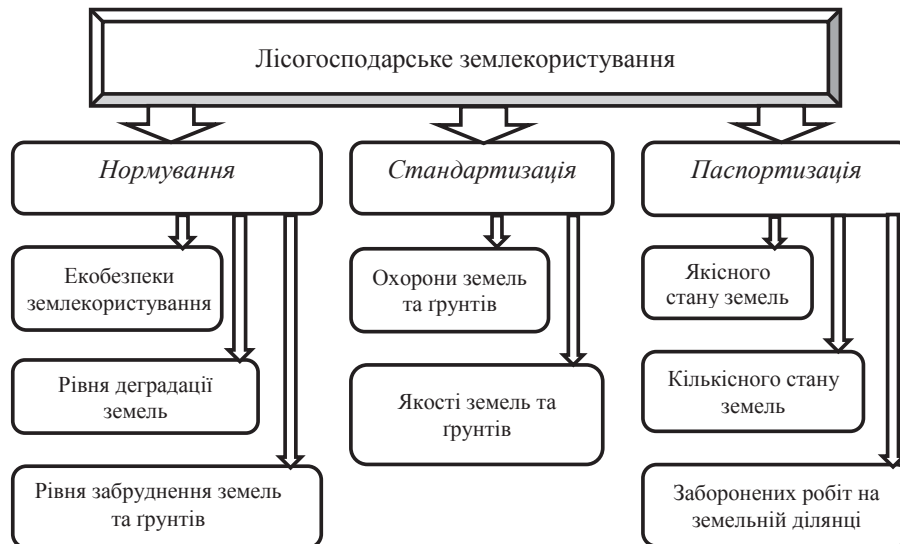
ми та підгалузями регіональної промисловості, з одного боку, та природоохоронною сферою, з іншого боку. Для цього доцільно також оцінити вплив галузі (підгалузі) промисловості на окремі компоненти природи. Допомогти цьому можуть програми комплексного вирішення проблем збалансованого використання земель лісогосподарського призначення та їх охорони [1].

Сьогодні критичний стан ґрунтів Житомирщини через розвиток деградаційних і, особливо, ерозійних процесів спонукає до нарощування обсягів лісорозведення, а також заліснення малопродуктивних земель та земель, виведених із використання в сільському господарстві і промисловості. Покращити їх стан можна через більш активне застосування ресурсо- і енергозберігаючих технологій та форм лісогосподарського землекористування. Основними стратегічними цілями такого збалансованого використання земель лісогосподарського призначення Житомирської області повинні бути:

- збалансоване поєднання лісогосподарської діяльності із наявними лісовими ресурсами;
- захист ґрунтів та земель від деградації та забруднення;
- оптимальне використання лісових ресурсів для виробничих, суспільних та природоохоронних цілей;
- дотримання вимог щодо екологічної безпеки лісогосподарського землекористування.

Важливе місце в організаційно-екологічному забезпеченні збалансованого використання лісогосподарських земель посідає інвентаризація наявних в області земель, у тому числі і земель лісогосподарського призначення [2]. Вона дозволить визначити місце розташування земельної ділянки, її розмір, конфігурацію, правовий статус тощо, а головне землі, які на даний момент не використовуються або використовуються не за призначенням чи нераціонально.

До організаційно-екологічного аспекту слід віднести забезпечення високої якості земель лісогосподарського призначення і, особливо, лісових земельних ділянок. Така якість земель повинна забезпечуватися розвитком відповідної системи охорони та відтворення земель. У свою чергу систему охорони та відтворення земель лісогосподарського призначення слід визначати як систему нормативно-правих та організаційно-економічних заходів направлених на збереження високої якості земель та ґрунтів. Для цього на законодавчому рівні необхідно запровадити положення щодо обов'язковості визначення якісних характеристик

Рис. 1. Перспективні організаційно-екологічні зміни в лісогосподарському землекористуванні

ґрунтів та земель лісогосподарського призначення при передачі їх у користування і, тим більше, у власність для лісогосподарських потреб. Все це дозволить:

- по-перше, визначити об'єктивний стан земель лісогосподарського призначення;
- по-друге, контролювати інтенсивність та масштабність лісогосподарського землекористування;
- по-третє, встановити об'єктивну величину збитків завданих внаслідок нераціонального або екологонебезпечного використання земель лісогосподарського призначення;
- по-четверте, встановити матеріальну винагороду за покращення якісних характеристик земель.

Також важливо в рамках охорони земель та ґрунтів забезпечити правові та економічні перепони [3] щодо необґрунтованого вилучення земель лісогосподарського призначення для інших нелісогосподарських цілей і необґрунтованого залучення земель наприклад, сільськогосподарського призначення в лісогосподарське використання. Площі таких вилучень та залучень часто важко об'єктивно визначити, як і важко юридично встановити факт таких незаконних дій.

Вилучення земель лісогосподарського призначення для інших цілей може здійснюватися і цілком законно, а саме, шляхом включення відповідних земель в межі населеного пункту із подальшим його відведенням наприклад, під забудову. В цьому випадку дерева вирубують і, лісові ділянки перетворюються на не лісові, набуваючи при цьому не лише іншого призначення, але і іншого значення та властивостей.

Особливо часто такі переводи земель лісогосподарського призначення спостерігаються поблизу великих міст і, насамперед, поблизу обласного центру м. Житомира [4].

Охорона земель лісогосподарського призначення включає не лише збереження їхнього якісного стану та запобігання необґрунтованому вилученню для інших цілей, але й захист від шкідливого антропогенного впливу, зростання продуктивності земель лісогосподарського призначення та забезпечення особливого режиму земель з метою виконання ними відповідних природоохоронних цілей. По кожному із цих напрямів слід окремо обґрунтувати компетенцію органів місцевого самоврядування і, зокрема, об'єднаних територіальних громад, а також розробити відповідні нормативи охорони земель та ґрунтів. Співрозмірними повинні бути і розроблені нові види економічного стимулювання щодо охорони земель та ґрунтів і види відповідальності за порушення охоронного лісового та земельного законодавства України.

Особливо складною нині залишається проблема охорони ґрунтів не лише під лісовими, але й під іншими земельними угіддями. До певної міри вирішити цю проблему можна за допомогою встановлення та законодавчого закріплення регламентів щодо допустимих нормативів антропогенного навантаження на ґрунти та відповідної міри відповідальності за їх порушення.

В організаційно-екологічному полі для забезпечення збалансованого використання лісогосподарських земель необхідно обґрунтувати три основні групи відповідних вимог: нормуван-

ня; стандартизацію та паспортизацію [5]. При цьому система стандартизації в галузі охорони земель та ґрунтів вимагає розробки нових стандартів щодо якості ґрунтів та земель та їх збалансованого використання для лісогосподарських цілей (рис. 1), в той час як система нормування охорони земель та ґрунтів повинна базуватися на розробці нормативів екологічної безпеки землекористування; рівня деградації земель та ґрунтів; рівня забруднення земель та ґрунтів, а також виробничих нормативів щодо експлуатації земель лісогосподарського призначення.

Паспортизація земель та ґрунтів повинна не лише фіксувати існуючий якісний та кількісний екологічний та правовий стан та статус земель і ґрунтів, але й дозволений, або, навпаки, заборонений перелік робіт на цій земельній ділянці навіть в рамках її лісогосподарського землекористування.

Однією, із найбільш складних організаційно-правових завдань, крім охорони земель та ґрунтів досі залишається проблема збалансованого використання земель лісогосподарського призначення не лише для виробничо-економічних, але й для соціально-екологічних цілей та завдань. Основна роль щодо цього збалансованого використання відводиться державі та її органам в лісовому господарстві.

Натомість система охорони лісів формувалась в Україні окремо і має свої особливості. Така система, насамперед, покликана встановити права та обов'язки для суб'єктів лісоохоронної діяльності. Ці права і обов'язки повинні бути узгоджені із загальнодержавною екологічною та лісовою політикою і базуватися на певних принципах та пріоритетах. Проте загальною метою правової охорони саме лісів є їх утримання в нормальному стані та в нормальних сприятливих для росту і розвитку умовах. Для виконання зазначених цілей в Україні існує державна лісова охорона, яка в своїй роботі керується відповідним Положенням затвердженим Кабінетом Міністрів України від 16. 09. 2009 р. [6].

У той час як правова охорона земель вимагає досягнути оптимальної структури лісових та земельних угідь та знову ж таки нормальному стану власне земель, тоді як відповідної служби охорони земель не існує. Власне тому необхідно або створити таку службу, або покласти відповідні повноваження і обов'язки на державну лісову охорону.

При охороні лісу необхідно забезпечити не просто збереження його корисних властивостей, але й їх покращення, а також забезпечити

мінімальний негативний вплив на ліси забруднюючих речовин, шкідників та хвороб. При цьому стан навколишнього природного середовища, принаймні не повинен погіршуватися як і стан здоров'я людей [7, с. 238]. Існують також і спільні цілі та завдання охорони лісів та земель лісогосподарського призначення. До них слід віднести:

- забезпечення самовідновлюючої здатності лісів та земель;
- покращення стану навколишнього природного середовища та здоров'я людей;
- створення комфортних умов роботи;
- підвищення продуктивності лісів та земель;
- покращення якісного стану земель, ґрунтів та лісів тощо.

На цій основі слід встановити платність не лише використання лісів, але й використання земель лісогосподарського призначення, а також відновлювати та покращувати їхні природні властивості.

Нині існує державна лісозахисна служба, яка має відповідні регіональні об'єднання та лісозахисні підприємства. Основна мета лісозахисної служби — це спостереження за шкідниками та хворобами лісу, а також проведення лісопатологічних обстежень. При цьому пріоритет віддається розробці не хімічних, а біологічних засобів боротьби як із шкідниками, так і з хворобами. Лише в одній Житомирській області за даними обласного управління лісового та мисливського господарства [8] на кінець 2016 року спостерігалось понад 10,2 тис. га осередків шкідників лісу та понад 25,2 тис. га осередків хвороб лісу. Загалом в Україні осередків шкідників та хвороб лісу спостерігається на площі понад 500 тис. га.

Також потребує посилення відповідальності порушення правил пожежної безпеки в лісових масивах, особливо, внаслідок підпалу лісу в пожежонебезпечний період року, або суттєвого збільшення існуючих штрафів за такі порушення, або запровадження кримінальної відповідальності. Для цього необхідно покращити взаємодію місцевих органів влади, правоохоронців із працівниками лісового господарства. В Житомирській області в цьому плані проводяться відповідні роботи, які дозволили зменшити кількість лісових пожеж та збитків від них до мінімуму. Зокрема, в області у 2016 році було всього 36 невеликих пожеж на площі менше 15 га лісу, в той час, як загалом по Україні щороку спостерігається близько 4 000 лісових пожеж на площі понад 3 тис. га.

Низька зайнятість сільського населення та значне зростання вартості опалення будинків

призвело до збільшення незаконних рубок деревини в найбільш заліснених областях України. Так, у Житомирській області за 2016 рік було зафіксовано близько 150 випадків такої незаконної рубки із загальним обсягом незаконно заготовленої деревини 1,4 тис. м³, що становить майже 7 млн грн. збитків лісовому господарству області.

Житомирська область відноситься до тих областей України де на землях лісогосподарського призначення незаконно видобувають бурштин. Так, тільки в одному Білокорочицькому лісовому господарстві площа пошкоджених земель лісогосподарського призначення від незаконного видобутку бурштину складає понад 220 га, а завдані збитки оцінюються майже у 800 тис. грн. Вирішити цю проблему можна лише на законодавчому рівні, прописавши всі умови легального приватного видобутку бурштину в Україні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в рамках організаційно-екологічного забезпечення збалансованого використання лісогосподарських земель держава повинна виконувати одразу кілька основних функцій, а саме регулюючу та контролюючу. У випадку не виконання цих функцій держава повинна забезпечити адекватне стимулювання та покарання суб'єктів лісоресурсних відносин в разі їх відхилення від встановлених нормативів та стандартів. Регулююча функція щодо охорони земель та їх збалансованого використання повинна включати в себе розробку нових та уточнення існуючих правил такого використання та охорони. В той час як контролююча функція передбачає оптимальний перерозподіл існуючих напрямів контролю за лісогосподарським землекористуванням, як між суб'єктами лісових та земельних відносин, так і між рівнями управління лісогосподарським землекористуванням.

Література:

1. Стайнов П.С. Правовые вопросы защиты природы / П.С. Стайнова. — М.: Юрист, 1974. — С. 86.
2. Дребот О.І. Особливості класифікації й обліку земельних ресурсів у лісовому господарстві України / О.І. Дребот [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/13645/1/12doi.pdf>
3. Закон України "Про охорону земель" від 19 червня 2003 р. № 962-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 349.

4. Степська О.В. Правовий режим використання та охорони лісів і лісових ресурсів / О.В. Степська // Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закладів / За ред. І.І. Каракаша. — Одеса: Фенікс, 2012. — 788 с.

5. Гавриш Н. Організаційно-правова форма забезпечення ефективного використання, відтворення та охорони ґрунтів / Н. Гавриш // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. — К.: КНУ, 2012. — С. 100—104.

6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про державну лісову охорону" від 16 вересня 2009 р., № 976 / Офіційний вісник України. — 2009. — № 71. — Ст. 2447.

7. Заверюха М.М. Поняття охорони лісів, земель лісогосподарського призначення та основні заходи її здійснення / М.М. Заверюха // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — Ужгород: Ужгородський національний ун-т, 2014. — С. 237—240.

8. Охорона і захист лісів / Житомирське обласне управління лісового та мисливського господарства // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zt-lis.gov.ua/menu-examples-2/385-okhorona-i-zakhist-lisiv>

References:

1. Stein, P.S. (1974), Legislative issues of environmental protection, Yrist, Moskov, USSR.
2. Drebot, O. I. (1974), "Features of the classification and counting of land in Ukrainian forestry", available at: elibrary.nubip.edu.ua/13645/1/12doi.pdf
3. The Law of Ukraine "On Land Protection", (2003), Supreme Council of Ukraine, vol. 39.
4. Stepska, O. V. (2012), Legal regime of use and protection of forests and forest resources, Phoenix, Odesa, Ukraine.
5. Gavrish, A.N. (2012), "The legal form of providing the efficient use, reproduction and protection of soils" Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University, pp. 100—104.
6. The Cabinet of Ministers of Ukraine, (2009), "Approval of Regulations on state forest protection", Official Bulletin of Ukraine, vol. 71.
7. Zaveryuha M. M. (2014), "The concept of protection of forests and lands of forestry, purposes and basic steps for its implementation" Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University, pp. 237—240.
8. Zhytomyr Regional Forestry and Hunting Administration, "Conservation and protection of forests", available at: <http://zt-lis.gov.ua/menu-examples-2/385-okhorona-i-zakhist-lisiv>
Стаття надійшла до редакції 07.03.2017 р.